

присвячено значну кількість робіт як в Україні, так і в Російській Федерації. Серед російських дослідників варто виділити праці О. Гаман-Голутвиної, В. Гельмана, С. Глаз`єва, О. Криштановської [14, 15] та ін. В Україні проблеми вивчення ролі національної еліти у процесах демократизації суспільства висвітлено, зокрема, в працях В. Журавського, М. Михальченка, М. Шульги [16, 17, 18, 1, 19, 20] та ін.

Отже, підсумовуючи вище викладене, констатуємо, що деякі вчені схильні ототожнювати правлячу і політичну еліти, іноді еліту описують як середовище, що постачає на арену суспільного життя вождів і керівників, дехто відносить до політичної еліти комунікаційну та ідеологічну еліти, а більшість зараховують до неї всіх вищих державних чиновників, членів парламенту та лідерів політичних угруповань.

Водночас спільним для всіх цих підходів є те, що йдеться про привілейовану верству населення, меншість, що здійснює управління політичною організацією суспільства, бере участь у прийнятті політичних рішень та організації їх виконання рішень і за своїм становищем та виконуваними функціями є панівною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Требін М. Політична культура сучасної владної еліти України / М. П. Требін // Вісник національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. Зб.наук. праць. – Харків: Прапор, 2010. – Вип. 4. – С. 137-145.
2. Ницше Ф. Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей [Текст] / Ф. Ницше; сост. А. А. Жаровский. – М.: Refl-Book, 1994. – 352 с.
3. Михельс Р. Вожди и массы / Р. Михельс // Диалог. – 1990. – № 3, 5, 7, 9.
4. Моска Г. Правящий класс / Г. Моска // Социе (социологические исследования). – 1994. – № 4. – С. 183-194.
5. Парето В. Компендиум по общей социологии / В. Парето // Антология мировой политической мысли: в 5 т. – М.: Центр, 1997.
6. Миллс Р. Властвующая элита / Р. Миллс – М.: Знание, 1978. – 564 с.
7. Ортега-и-Гассет Х. Выбранные творения / Х. Ортега-и-Гассет; пер. з ісп. В. Бурггарт, В. Сахно, О. Товстенко; передм. В. Табачковський. – К.: Основа, 1994. – 420 с.
8. Матвеева С. Политология: Навчальний посібник / С. А. Матвеева, Л. С. Буланенко. – Х.: Одиссей, 2008. – 272 с.
9. Погорілий Д. Политология: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник / Д. Е. Погорілий. – К.: Центр учбової літератури. Фірма „Інкос”, 2008. – 432 с.
10. Пірен М. Українська політична еліта і проблеми демократизації суспільства / М. І. Пірен – Розвиток демократії в Україні: Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – К.: Центр Освітніх Ініціатив, 2001. – С. 411-420.
11. Восленский М. Номенклатура – господствующий класс Советского Союза / М. Восленский. – М.: Сов. Россия совместно с МП „Октябрь”, 1991. – 638 с.
12. Ашин Г. Правящая элита и общество / Г. К. Ашин // Свободная мысль. – 1993. – № 7. – С. 15-21.
13. Липинський В. Національна аристократія / В. Липинський // Консерватизм: Антологія. – К.: Смолоскип, 1998. – С. 256-262.
14. Гаман-Голутвинова О. Политические элиты России. Вехи исторической эволюции / О. В. Гаман-Голутвинова – М.: Ителлект, 1998. – 416 с.
15. Крыштановская О. Анатомия российской элиты / О. Крыштановская. – М.: Центр, 2005. – 427 с.
16. Корнієнко В. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні: монографія / В. О. Корнієнко, В. В. Добіжа. – Вінниця: ВНТУ, 2009. – 160 с.
17. Михальченко Н. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Н. И. Михальченко – К.: Институт социологии НАН Украины, 2001. – 440 с.
18. Полохало В. Політичний процес і політична еліта / В. Полохало, А. Слісаренко // Політична думка. – 1994. – № 1. – С. 12-18.
19. Фесенко В. Политическая элита Украины: противоречия формирования и развития / В. В. Фесенко // Политические исследования. – 1995. – № 6. – С. 64 – 71.
20. Шульга М. Етапи становлення політичної еліти в Україні в роки незалежності / М. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 24-37.

УДК 323.173 (045)

Рябінін Є.В.
Маріупольський
державний університет

ПРИРОДА ІРЕДЕНТИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджується проблема, яка на сьогоднішній день актуалізується в деяких країнах світу, а саме проблема іредентизму. Розглядаються погляди на вказану проблему іноземних вчених, аргументується авторське бачення стосовно причин розвитку процесів іредентизму. Наголошується на тому, що існують не лише внутрішні, а й зовнішні чинники, в основі яких завжди лежить чинник національної ідентичності. Крім того, підкреслюється, що саме ідентичність буде грати визначальну роль у геополітичних процесах в XXI столітті.

Ключові слова: іредентизм, націоналізм, національні меншини, держава.

Рябинин Е.В.

ПРИРОДА ИРРЕДЕНТИЗМА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Исследуется проблема, которая на сегодняшний день актуализируется в некоторых странах мира, а именно проблема ирредентизма. Рассматриваются взгляды на эту проблему иностранных ученых, аргументируется авторское видение относительно причин развития этого явления. Делается ударение на том, что существуют не только внутренние, но и внешние факторы, в основе которых лежит фактор идентичности. Кроме того, подчеркивается, что именно идентичность будет играть определяющую роль в геополитических процессах в XXI веке.

Ключевые слова: ирредентизм, национализм, национальные меньшинства, государство.

Ryabinin Y.

THE NATURE OF IRREDENTISM: THEORETICAL ASPECT

In this article such a pressing problem as irredentism is considered. The views of some experts are taken into account that irredentism is a problem of the past, besides the author's viewpoint is presented as for the reasons of such a movement increase. It is stressed that there could be not only domestic, but also outside factors that may work as a catalyst for irredentism movement and nationalism is a fundamental for these processes. Besides, it is underlined that identity will play a certain role in geopolitical processes in the XXI century.

Key words: irredentism, nationalism, national minority, state.

У сучасному політичному дискурсі існує думка про те, що такі питання як сепаратизм, націоналізм, проблеми національних меншин і тенденції політичного життя, які з ними пов'язані, вже не є актуальними, а отже, немає потреби їх аналізувати. Але, як свідчать сучасні події, питання національних меншин сьогодні набирає обертів. Це зумовлюється деякими чинниками. По-перше, після отримання політичної свободи та підвищення економічного рівня, на перший план виходить питання ідентичності. На думку автора, саме національна ідентичність буде відігравати

головну роль у формуванні кордонів тих чи інших країн у XXI столітті. По-друге, в ситуації, коли світ знаходиться в стані останньої фази побудови міжнародної/ регіональної архітектури безпеки, питання сепаратизму, іредентизму, націоналізму будуть братися до уваги та використовуватися впливовими акторами міжнародних відносин. Тому сьогодні перед кожною країною, на території якої мешкають етнічні меншини, постає питання щодо територіальної цілісності.

По-третє, крах біполярної системи не лише зумовило появу регіональних об'єднань у Східній Європі, Східній Азії, Африці та Близькому Сході, але й поставив завдання перегляду політичних кордонів,

переформулювання національної ідеології та національних завдань.

Отже, сьогодні є дуже актуальним аналізувати в політичному дискурсі всі випадки таких явищ, як „сепаратизм”, „іредентизм”, „націоналізм”, „регіоналізм”. Головною метою саме цієї статті є аналіз такого поняття та явища як іредентизм. Останнім часом цим питанням займалися такі вчені, як Н.Горло, Р.Бараш, А.Тураєв, А.Аклаєв, Л.Ремхельд, Д.Ландау, Н.Чейзен тощо.

Термін „іредентизм” сформувався в Італії в кінці XIX ст. і вживався у словосполученні *Italia irredenta*, тобто „незвільнена Італія”. Таку назву мала політична партія, яка вимагала приєднання до Італії всіх земель, що перебували під іноземним пануванням і населення яких розмовляло італійською мовою. Іредентизм підкріплювався так званим „принципом національності”, тобто ідеями об’єднання в одній державі територій, населення яких розмовляє однією мовою, і проведення державних кордонів згідно з лінгвістичними. Італійські патріоти поєднали цей принцип з ідеєю народного суверенітету і правом народу самому розпоряджатися власною долею. Підстави для появи іредентистських рухів формувалися у процесі історичного розвитку різних етнічних груп, адже розширювалися ареали їх розселення і змінювалися кордони між державами, внаслідок чого сьогодні наявні взаємні територіальні претензії між сусідніми державами.

Сьогодні у процесі етнополітичної мобілізації представники етнічної групи сприймають лозунги, запропоновані ініціативною групою щодо необхідності боротьби за свої права і підвищення ролі даного етносу у суспільстві. Ці вимоги спираються на право народів/націй на самовизначення. У міжнародних документах право народів і націй на самовизначення пройшло довгий шлях еволюції – від принципу як умови до власне права. Воно отримало закріплення у Статуті ООН (1945 р.), Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам (1960 р.), статях Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і Міжнародного пакту про соціальні і культурні права (1966 р.). У 1970 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла „Декларацію про принципи міжнародного права, які стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами згідно зі

Статутом Організації Об’єднаних Націй”, у якій уточнила форми самовизначення: „створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об’єднання з ними, або встановлення будь-якого іншого політичного статусу, що вільно визначається народом, є способами здійснення цим народом права на самовизначення”. Право націй на самовизначення тлумачиться як вільне встановлення нацією різноманітних форм відносин з іншими народами на основі добровільного об’єднання у федеративну державу або створення автономії, а також правомірність відокремлення, створення незалежної держави, внутрішнього устрою (право визначати суспільний лад, форму правління тощо). Право націй на самовизначення може бути реалізоване у трьох формах: 1) відокремлення і створення самостійної держави; 2) входження в союзню державу і створення федеративних політичних структур; 3) збереження національних держав через створення більш крупних міжнаціональних утворень, як це відбувається зараз в Європейському Союзі [1, с.179,180]. Але, з іншого боку, Віденська декларація (1993 р.) підкреслила неприпустимість порушення або послаблення територіальної цілісності держав, але закріпила право добиватися незалежності для народів, які перебувають у колоніальній або іншій залежності.

У сучасному світі в будь-якій державі завжди є більшість, яка представлена національною або етнічною групою. Етнічна меншість не лише сприймається етнічною більшістю як „чужинці”, але й сама себе сприймає такою. Лінгвістичні, культурні, релігійні аспекти державної політики в національній державі також відрізняються домінуванням однієї етної групи. Як відомо, та чи інша етної група, яка може каталізувати процеси іредентизму, мешкає компактно на території якогось регіону. В контексті нашого дослідження під регіоном будемо мати на увазі територіальне співтовариство, що компактно заселено однією етнічною групою, яка виборює новий політичний статус. У багатьох визначеннях фігурує такий необхідний компонент регіонального співтовариства, як населення з певною ідентичністю. Дослідник Л.Ремхельд виділяє такі основні ознаки регіону, як спільна територія, певне населення, спільність історії, спільність природних умов, спільність проблем, що вирішуються [2, с.152].

В етнополітології поняття „іредентизм” тісно пов’язане з націоналізмом, під яким розуміють колективістську ідею, засновану на визнанні пріоритетності інтересів нації щодо прав людини, етнічних цінностей, класових особливостей. У зв’язку з розумінням нації як етнічної чи політичної спільнот виділяють два види націоналізму: громадянський (державний) і культурний (етнічний). Якщо державний націоналізм співвідносять з патріотизмом, то етнічний націоналізм має за мету збереження цінностей народу, розвиток його мови, культури, історичної спадщини. Російський дослідник А.Тураєв зазначає, що по відношенню до держави націоналізм може бути сепаратистським, реформаторським чи іредентистським. Метою іредентистського сепаратизму є об’єднання кількох держав чи приєднання частини однієї держави до іншої, тобто іредентистський націоналізм є за своєю природою етнічним націоналізмом. А.Аклаєв називає іредентизм різновидом націоналізму і визначає етнічний іредентизм як ідеологію чи рух, що засновані на прагненні до об’єднання чи возз’єднання етнічних груп однієї нації, що проживають у різних державах. Поняття іредентизм і сепаратизм не є тотожними. Тому що іредентизм – це завжди рух етнічних спільнот, у той час як носіями сепаратистських настроїв можуть бути інші соціальні спільноти. Російська дослідниця Р.Е. Бараш вважає, що метою іредентизму не є утворення незалежної держави, на відміну від сепаратизму.

З цієї позицією неможливо погодитися, оскільки вона є стовідсотково невірною. Якщо проаналізувати визначення „іредентизму”, яке надається в Політологічному енциклопедичному словнику, іредентизм – це рух за приєднання території або територіально-політичного утворення однієї держави до території іншої держави під гаслами етнокультурної єдності населення. Іредентизм буває одностороннім, тобто похідним від вимог груп населення, що належать до території, яка прагне до відділення, або ж від вимог груп населення іншої держави, котрі прагнуть приєднання відповідної території до своєї держави. Також іредентизм може бути двостороннім, що передбачає зустрічний рух спільнот обох держав. У переважній більшості випадків прояви іредентизму передбачають два етапи [3, с.148].

Але, слід зазначити, що іредентизм може мати за мету створення незалежної держави.

Прикладом цього може слугувати ситуація з курдами, які мешкають на території Ірану, Іраку, Сирії та Туреччині, а створення незалежного Курдистану – це питання часу. Тому автор вважає за потрібне розширити вищенаведене визначення „іредентизму”, під яким ми будемо розглядати рух за приєднання території або територіально-політичного утворення однієї держави до території іншої держави під гаслами етнокультурної єдності населення або створення незалежної держави шляхом виходу деяких регіонів зі складу сусідніх держав задля утворення незалежної держави, тобто державотворчим етносом будуть представники одного народу.

Першим етапом іредентизму є виділення, а другим – подальше об’єднання певної території з сусідньою державою. Головним аргументом, що дає обґрунтування права на спірну територію, є аргумент етнокультурної єдності населення певної території та титульного етносу певної держави.

Д.Хоровіц конкретизує поняття „іредентизм”, вирізняючи два його різновиди: з одного боку, намагання відділення території чи населення однієї держави з метою приєднання до іншої; з другого боку, це намагання відділити території декількох держав з метою подальшого об’єднання в єдину новостворену державу. Прикладом може бути створення Курдистану. Д.Ландау вважає, що іредентизм – це декларативна зацікавленість певної держави у процвітанні етнічно або культурно спорідненої групи, яка мешкає закордоном. Він також виділяє поміркований іредентизм (прагнення до захисту етнічно споріднених груп від дискримінації та асиміляції) та радикальний (спроба анексії території, яку ці групи населяють) [2, с.152].

Дослідниця Н.Чейзен пропонує три можливі варіації іредентизму:

- 1) населення, що представляє етнічну меншість, локалізовано в межах певної держави, намагається вийти із останнього з метою приєднання до держави, в якій споріднена етнічно до неї інша група – в більшості;
- 2) протилежна ситуація, коли держава, де етнічна група, представлена більшістю, намагається приєднати територію сусідньої держави, населену представниками етнічно спорідненої групи;
- 3) деякі етнічно близькі групи, що є меншістю в двох або більше країн,

намагаються перетворитися на етнічну більшість на якійсь території [2, с.153].

Дослідники М.де Сосіо та К.Аллен виділяють ще й четвертий тип – феномен іредентизму в так званій МексАмериці: прагнення до складної мультивекторної територіальної та транснаціональної інтеграції, коли мешканці деяких південноамериканських штатів, будучи етнічно та культурно близькими одночасно як до американської, так і до мексиканської нації, тим не менш, не можуть ідентифікувати себе з однією з них.

Р.Брубекер у праці „Відтворений націоналізм” указує на тріадичний зв’язок як признак іредентизму. Іредентизм є конфліктом за участю трьох сторін: держави, в якому сильні тенденції до націоналізму; етнічної меншості, що сповідує принцип національного самовизначення; а також зовнішньої держави, яку меншість вважає своєю Батьківщиною.

Д.Ландау вважає, що іредентизм існує в теорії, а його прояви являють собою форму соціального конфлікту. Іредентизм виявляється там, де вимоги іредентистів приречені на провал [2, с.156].

Говорячи про можливі варіанти розв’язання етнополітичних конфліктів, мотивом яких є іредентизм, Н.Чейзен вказує на: а) вдалу зміну кордонів і переділ території згідно з вимогами іредентистів; б) зміну характеру боротьби меншості; в) тимчасову відмову від іредентистських вимог, але з перспективою поновлення в майбутньому; г) розв’язання конфлікту з досягненням компромісу. Таким компромісом може бути створення культурної чи територіальної автономії [2, с.164].

Д.Малишева вважає, що поява іредентизму може розглядатися як наслідок процесу пошуку національної ідентичності, становлення національної держави, реалізації ідей самовизначення [2, с.165].

Е.Сміт пов’язує іредентизм з появою етнічного націоналізму чи етнічного виміру змішаного націоналізму. Залежно від ступеня етнічної неоднорідності нації, Сміт виділяє такі три типи націоналізму:

- 1) етнічний націоналізм, який акцентує увагу на внутрішньо притаманих культурних відмінностях групи, мета якого – приведення державних кордонів у відповідність з етнічними;
- 2) територіальний націоналізм, який апелює до конструювання нації в межах єдиних політичних кордонів;

- 3) змішаний націоналізм, який поєднує елементи як етнічного, так і територіального націоналізмів та орієнтується на побудову нації з культурно та матеріально споріднених груп.

Відмітною характеристикою прояву іредентизму як націоналістичної ідеології є апеляція до необхідності в етнічній консолідації. [2, с.165].

Згідно з Е.Смітом, етнічна нація спочатку повинна окреслити свої кордони та якщо вони не збігаються з областю розселення, то етнічна нація починає заперечувати статус-кво [2, с.171].

Як вже зазначалося вище, є зацікавленні сторони, які каталізують прояви іредентизму. Це може бути держава, яка зацікавлена в приєднанні території сусідньої держави, або це мешканці регіону, що воліють вийти з країни перебування та приєднатися до країни, де основним є споріднений їм етнос. Вітчизняна дослідниця Н.Горло ставить питання – хто є ініціатором іредентизму – етнічна більшість чи її „етнічні родичи”, що проживають у сусідніх державах? На її думку, найчастіше ініціатором іреденти є етнічна група, що становить більшість у сусідній державі. Політики використовують передвиборчі гасла возз’єднання з етнічною меншістю, тим самим сприяють появі іредентистських настроїв у етнічній меншості [4, с.18].

На думку автора, процеси іредентизму може каталізувати, як країна етнічної більшості так і „етнічні родичі” в сусідній державі. Наступні причини можуть прискорити ці процеси:

- 1) етнічне пригнічення з боку центральної влади;
- 2) соціально-економічне зацікавлення стороною держави етнічної більшості про надання соціальних льгот і можливості отримання найкращих економічних показників;
- 3) реалізація державою етнічної більшості проекту „великої держави”, наприклад, Велика Албанія, Велика Румунія, Велика Угорщина;
- 4) втручання впливових акторів міжнародних відносин на переформатування регіону, наприклад створення незалежного Курдистану, створення нового Близького Сходу чи нової Центральної Азії;
- 5) розпад держави (СРСР, Югославія) та намагання етнічної групи приєднатися до країни етнічної більшості (БіГ,

Косово, Нагірний Карабах, Придністров'є).

Отже, як показав аналіз процесів ірредентизму, це явище є доволі складним і вимагає більш детального аналізу. Ірредентизм є переважно етнічним явищем, а отже, являє собою складний і багатоаспектний суспільно-політичний феномен, тому не існує однакових механізмів вирішення таких конфліктів. Деякі експерти розрізняють такі явища, як ірредентизм і сепаратизм, але на думку автора, ірредентизм є похідним елементом сепаратизму, оскільки, не зважаючи на те, що не завжди ірредентизм має на меті створення незалежної держави, а лише приєднання до держави етнічної більшості, сутність ірредентизму полягає у виході зі складу певної держави. Тому автор вважає, що ірредентизм слід розглядати в межах такого явища, як сепаратизм, що базується на гострих етнічних/націоналістичних

питаннях, а чинник „розділеного народу” може каталізувати серйозну конфліктну ситуацію, яка може перерости у локальну громадянську війну або, навіть, регіональну міжнаціональну війну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федерализм: Энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА–М, 1997. – 288 с.
2. Бараш Р. Ирредентизм как категория дискурса и политической практики / Р. Бараш // Вестник Российской нации. – 2012. – № 2-3. – С.151-171.
3. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
4. Горло Н. Міждисциплінарне дослідження ірредентизму: теоретичний аспект / Н. Горло // Наукові записки / Збірник – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2009. – №44. – С.13-22.

УДК 323.02 (477)

Жеребятнікова І.В.

Харківський національний економічний університет

ЦІННОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

Досліджено особливості формування політичних цінностей у сучасному українському соціумі, визначено місце, роль та функціональне призначення існуючих політичних цінностей у системі суспільно-політичних відносин, підкреслено вплив ціннісних факторів на характер трансформації політичної системи України.

Ключові слова: політичні цінності, політична сфера, система політичних цінностей, свобода, рівність, безпека, політична діяльність.

Жеребятнікова І.В.

ЦЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ СОЦИУМЕ

Исследованы особенности формирования политических ценностей в современном украинском социуме, определены место, роль и функциональное предназначение существующих политических ценностей в системе общественно-политических отношений, подчеркивается влияние ценностных факторов на характер трансформации политической системы Украины.

Ключевые слова: политические ценности, политическая сфера, система политических ценностей, свобода, равенство, безопасность, политическая деятельность.